

הוצאות אמצעי הענישה וההצלה ר' משה רלב"ג

ראשי פרקים:

- א. הקדמה
- ב. הנחת היסוד של הגמרא
- ג. תפקיד בית הדין ותפקיד היחיד בבצוע העונש
- ד. הסבר בעית רב הונא
- ה. פסיקת ההלכה

א. הקדמה

הגמ' בסנהדרין דף מ"ג עמ' א' אומרת:

"אמר רב הונא פשיטא לי אחד אבן שנסקל בה ואחד עץ שנתלה בו ואחד סייף שנהרג בו ואחד סודר שנחנק בו - כולן משל צבור. מאי טעמא? דמדידיה לא אמרינן ליה זיל וליתיה ולקטול נפשיה. בעי רב הונא סודר שמניפין בו וסוס שרץ ומעמידן משל מי הוא? כיון דהצלה דידיה - מדידיה הוא, או דילמא כיון דבי דינא מחייבין למעבד בה הצלה - מדידיהו, ותו הא דאמר ר' חייא בר רב אשי אמר רב חסדא: היוצא ליהרג משקין אותו קורט של לבונה בכוס יין כדי שתטרף דעתו, שנאמר 'תנו שכר לאובד ויין למרי נפש', ותניא: 'נשים יקרות שבירושלים היו מתנדבות ומביאות אותן', לא התנדבו נשים יקרות, משל מי? הא ודאי מסתברא משל צבור כיון דכתיב תנו מדידהו".

יש לעיין בגמ' זו:

1. מהי הנחת היסוד של הגמרא: על מי מוטלים הוצאות אמצעי הענישה?
2. היחס בין תפקיד בית הדין בבצוע העונש לבין תפקיד היחיד.
3. הסבר בעיית רב הונא.
4. פסיקת ההלכה.

ב.הנחת היסוד של הגמרא

רב הונא מביא סברא מדוע אי אפשר לחייב את הנידון בהוצאות אמצעי הענישה, כיון שלא אומרים לאדם הבא דברים שבעזרתם נהרוג אותך, וצריך לברר כיצד היינו פוסקים אלמלא סברא זאת?

אפשרות אחת: ללא הסברה הזאת היינו פוסקים שהוצאות אמצעי הענישה על הנידון.

אפשרות שניה: רב הונא מסביר מדוע אין להסתפק על מי הוצאות אמצעי הענישה, ואם לא היתה את הסברא המחייבת את הציבור, עדיין לא ברור שאכן החיוב הוא דוקא על הנידון.

בהמשך הסוגיא מסתפק רב הונא בהוצאות אמצעי ההצלה, האם הם על חשבון הנידון או על חשבון בית הדין. שם משמע שהסברא שיש חיוב על בית הדין היא הסיבה שבי"ד מחוייב להוציא הוצאות כדי לבצע את חובותיו (הצלת הנידון), ורק מכיון שיש סברא שזו היא הצלתו של היחיד יתכן ואין בית הדין מחוייבים להוציא הוצאות על הצלתו. לפי זה משמע, שברישא גם ללא הסברא שהביאו מדוע לא לחייב את הנידון בתשלום הוצאות הענישה, עדיין היה נשאר הספק בענין הוצאות אמצעי הענישה - שהרי עצם החיוב של בית הדין לדון לא כולל בהכרח נשיאה בעול התשלום. אלא שאם כך, עלינו לברר איזו הוה אמינא יש, שאדם פרטי יתחייב בהוצאות אמצעי הענישה?

ג.תפקיד בית הדין ותפקיד היחיד בבצוע העונש

ספר החינוך במצוה תצ"א מבאר את מצוות מינוי שופטים ושוטרים:

"למנות שופטים ושוטרים שיכריחו לעשות מצוות התורה, ויחזירו הנוטים מדרך האמת אליהם בעל כורחם, ויצוו בראוי לעשות וימנעו הדברים המגונים, ויקיימו הגדרים על העובר עד שלא יהיו מצוות התורה ומניעותיה צריכות לאמונת כל איש ואיש".

ובהמשך בשורש המצוה מוסיף:

"שעם הדבר הזה נעמיד דתינו בהיות אימת אלופינו ושופטנו על פני ההמון...".

ומסיים בעל ספר החינוך:

"וזאת אחת מן המצוות המוטלות על הצבור כולן שבכל מקום ומקום וצבור הראוי לקבוע ביניהם בית הדין... ו[אם] לא קבעו

להם ביטלו עשה זה וענשן גדול מאוד, כי המצוה הזאת עמוד חזק בקיום הדת".

יוצא מדברי ספר החינוך:

א. מטרת מינוי שופטים ושוטרים לדאוג לקיום התורה, ואם צריך אף בכח הזרוע כלומר - עונשים, מלקות וכד', וכדבריו:

"נעמיד דתינו בהיות אימת אלוקינו ושופטנו על פני ההמון".

ב. מנוי בית הדין ותפקידיו - היא מצוה המוטלת על הציבור ולא על היחיד.

לפי דברי ספר החינוך צריך להבין כיצד יש הווה אמינא שהוצאות בצוע העונש לא יהיו על בית הדין, שהרי עניין בית הדין הוא בצוע פסק הדין שהוא הגורם להעמדת התורה. אם כן, איך יתכן שהיחיד יתחייב בהוצאות ביצוע העונש והרי החיוב לא מוטל עליו? כמו כן, מצות העמדת בית הדין היא מצוה ציבורית ולא מוטלת על היחיד, אם כן כיצד יתכן שיש איזה צד לחייב את היחיד במטלה והוצאות המוטלים על הציבור?

וי"ל: ע"פ רש"י במסכת חולין דף ק"ט ע"א - כאשר הגמי' מדברת על עוף שברח שכל הרואה צריך להחזירו לבית המקדש, אומר רש"י בד"ה "ובערת הרע" - "מצוה על כל הפוגע בחייבי מיתה להביאן לבית הדין כדי לבער

רשעים מישראל".

נראה בצורה מפורשת שלפי רש"י גם היחיד שותף למצוה לבער את הרע, ותפקיד היחיד להביא את הנאשם לרשויות המתאימות - הווה אומר לבית הדין.

כמו כן ישנם פסוקים בתורה המבארים את סיבת העונש ובהם יש שתי סיבות לבצוע העונש: (א) למען ישמעו ויראו (ב) ובערת הרע מקרבך. וכאשר התורה מנמקת היא לפעמים מביאה רק טעם אחד ולפעמים את שני הטעמים, וכמה דוגמאות לכך: נביא שקר מופיע אצלו רק הנימוק "ובערת הרע מקרבך" (דברים יג/ו), אצל מסית ומדיח כתוב: "וכל ישראל ישמעון ויראון ולא יוסיפו לעשות כדבר הרע הזה בקרבך" (דברים יג/ב), לגבי זקן ממרא מופיעים שני הנימוקים: "...ומת האיש ההוא ובערת הרע מישראל וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד" (דברים יז/ב-ג).

לפי הסבר זה אפשר להסביר בספר החינוך שיש שני עניינים נפרדים בעונש: (1) למען ישמעו ויראו (2) ובערת הרע מקרבך.

למען ישמעו ויראו הוא תפקיד המוטל על בית הדין בלבד, ורק הציבור ממונה על בצוע עונשים ובכך גורם לרתיעה מסטיה מדרך התורה.

תפקיד נוסף ובו יש גם ליחיד חיוב - הינו בעור הרע, וחובה זו מוטלת גם על היחיד, אלא שכלי הבצוע של חובה זאת - הוא העונש הניתן ע"י בית דין. ואכן ספר החינוך לא מזכיר במצוות העמדת בית הדין המוטלת על הציבור את עניין ביעור הרע אלא רק את העמדת חוקי התורה המושגת ע"י עשיית שפטים בעושי רשע.

על פי הדברים האלה ניתן להסביר מה ההו"א לחייב את היחיד (הנידון) בהוצאות אמצעי בצוע העונש - שכן גם היחיד מצווה על ביעור הרע. אפשרות נוספת - תפקיד בצוע העונש הוא רק באחריות בית הדין - כלומר לדאוג לבצוע פסק הדין, אבל ביחס לנשיאה בעול הוצאות בצוע פסק הדין, יתכן ויש סיבות צדדיות לחייב אנשים מסויימים בהוצאות, אלא שאם הם לא משלמים - בית הדין ידאגו לבצוע העונש.

ד.הסבר בעית רב הונא

לרב הונא יש ספק ביחס להוצאות של אמצעי ההצלה: האם הם על חשבון הנידון כיון שזו הצלתו, ולכן הנידון ישלם, או שהם על חשבון בית הדין, כיון שבית הדין חייבים לדאוג להצלתו אם כן בית הדין ישלם את הוצאות הצלתו. וצריך לשאול כיצד יתכן שהוצאות הצלתו יהיו על חשבון הנידון ולא על חשבון בית הדין, הרי בית הדין צריך לדאוג שהם לא יהרגו אדם בטעות? וי"ל שביסוד בעיית רב הונא נמצאת שאלתנו, והספק של רב הונא הוא מהו חיוב ההצלה, האם חלק מהמערכת הסבירה והרגילה של בית הדין כדי שלא יהרגו אדם חף מפשע או שחיוב אמצעי ההצלה בצורה כזאת הוא כבר מעבר לחיוב סביר, שמערכת בית הדין צריכה לדאוג שמא הורגים אדם חף מפשע, ומעלה יתירה עשו במערכת ההצלה בשביל הנידון. לפי"ז, אם אכן אמצעי ההצלה הוא חלק מהותי וסביר של מערכת המשפט כדי שלא יהרג אדם חף מפשע, א"כ הוצאות אמצעי ההצלה יהיה על חשבון בית הדין. אבל אם זו מעלה יתרה לטובת הנידון, א"כ בזה שייך לחייב את הנידון בהוצאות הצלתו.

ה.פסיקת ההלכה

הרמב"ם בהלכות סנהדרין פרק י"ג הלכה ג' אומר:

"זה היין והלבונה והאבן שישקל בה הנסקל והסיף שיהרג בו הנהרג והסודר שחונקין בו הנחנק והעץ שתולין בו הנתלה והסודרין

שמניפין בה לפני הרוגי בית הדין והסוס שרץ להצילו הכל באין
משל צבור ומי שירצה להתנדב יבא ויתנדב".

האחרונים התלבטו: מה מקורו של הרמב"ם שהוצאות הצלתו הם על חשבון
הצבור, הרי בעיה זו נשארה בספק בגמ'?

הלחם משנה מסביר:

"פסק שהוא של צבור כדין כל תיקו דממונא שהוא קולא לנתבע,
הכא נמי האי נתבע מבית דין הוא כדי להרגו".

הלחם משנה מגדיר את הנידון כנתבע ואת בית הדין כתובע הרוצה להוציא ממנו
ממון, ויש כלל כאשר הגמרא נשארת בתיקו בדיני ממונות - פוסקים להקל על
הנתבע, וממילא בענייני הנידון לא יצטרך לשלם על הוצאות הצלתו.

החמרא וחיי מקשה על הסבר הלח"מ: מדוע לפי הסברו לא כתבה הגמ' על
הספק הראשון - תיקו? ולכן מסביר החמרא וחיי: שכוון שפשטה הגמ' בקורט של
לבונה והיין שבאים משל הציבור אליו, שזו הצלה שלו, כך גם אמצעי ההצלה אע"פ
שהם הצלתו בכל זאת באים משל הציבור.

אפשר להסביר בדברי הלח"מ משנה, שאם נתבונן בסדר הדברים המופיעים
ברמב"ם נראה שהם לא מסודרים כפי סדר המקרים המופיע בגמרא, בעוד שבגמרא
הסדר היה כך:

- א. אמצעי ענישת הנידון
- ב. אמצעי הצלה
- ג. נתינת יין וקורט לבונה,

ואילו אצל הרמב"ם:

- א. יין וקורט לבונה
- ב. אמצעי הענשה
- ג. אמצעי ההצלה.

לפי זה למד הלח"מ משנה, שאצל הרמב"ם אין לדון את נתינת היין וקורט לבונה
בדומה לאמצעי ההצלה, ולכן אין ללמוד אחד מהשני, כיון שניתן לומר שאמצעי
ההצלה הוא כבר מעבר לסדרים הרגילים של בית הדין, ולכן עדיין יש ספק, ואילו
להקל עליו את המוות יתכן והוא נדרש כחלק בסיסי של בית הדין.

ואילו החמרא וחיי למד, שמכיון שהרמב"ם לא כתב בסדר הגמרא, אלא כתב
קודם את דין יין וקורט לבונה, משמע שרצה שילמדו מדבריו, שעל שאר המקרים:
הכל בא מחשבון הציבור.